

Pater familias

Van Russell Shorto verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos uitgevers

Amsterdam. Geschiedenis van de meest vrijzinnige stad ter wereld
Nieuw-Amsterdam. De oorsprong van New York
Lied der Revolutie

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Russell Shorto

Pater familias

Het verhaal van mijn familie
en de gangsters

Vertaald uit het Engels door
Jan Willem Reitsma

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 3279 1

© 2021 Russell Shorto

© 2021 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos uitgevers,

Amsterdam en Jan Willem Reitsma

Oorspronkelijke titel *Smalltime. A Story of my Family and the Mob*

Oorspronkelijke uitgever W.W. Norton and Company, Inc.

Omslagontwerp Riesenkind

Omslagillustratie © familiearchief auteur: Russ en Mary in

Club Harlem in Atlantic City

Foto auteur © Ringel Goslinga

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Dit is voor alle Shorto's

Inhoud

- 1 De voorzet 9
  - 2 Het slachtoffer 18
  - 3 De comeback 35
  - 4 De immigrant 45
  - 5 De valsplayer 58
  - 6 De maffioso 88
  - 7 De organisatie 103
  - 8 Het bedrog 128
  - 9 Het establishment 139
  - 10 De muziek 155
  - 11 De tegenspraak 165
  - 12 De haven 181
  - 13 De moord 193
  - 14 De weerslag 212
  - 15 De colporteur 233
  - 16 De winnaar 253
- Epiloog 265
- Woord van dank 269
- Opmerking over de bronnen 273
- Illustratieverantwoording 279

De voorzet

Het begon op een avond dat ik tijdens de kerstvakantie thuis was. Stel je een te warme huiskamer voor, zo volgepropt met familieleden dat menselijke ledematen elkaar overlappen. Een paar dagen na Kerstmis, een bewolkte grijze avondhemel, er begint sneeuw te vallen. O ja, ik ben een verhalende geschiedschrijver, iemand die voor zijn werk non-fictieverhalen vertelt over vroeger, dus je zou verwachten dat ik dit verhaal al lang geleden een logisch onderwerp had gevonden. Dat was niet zo. Hoe dan ook, de tv staat in een hoek van mijn ouders' huiskamer te blèren, de kerstboom is in een andere hoek gepropt, er gaat een schaal koekjes rond en iemand zegt dat Frankie in de stad is.

‘Wie is Frankie?’

‘Je moeders neef, Frankie Filia.’

Ik had Frankie één of twee keer ontmoet. Ik wist dat hij jazzzanger was, dat hij een eeuwigheid geleden naar Las Vegas was afgereisd en dat hij daar lange tijd als muzikant en barman in casino's had gewerkt. Na vijf decennia plukken aan de dikke snaren van de contrabas en croonen voor een onafzienbare reeks doorrookte zaaltjes had hij besloten met pensioen te gaan en naar huis te komen.

Een uur later bedenken een paar autoladingen van ons dat we naar het zaaltje moeten waar Frankie tegenwoordig eens per week optreedt met een plaatselijk oudemannencombo. Vanuit de be-

sneeuwde avond stappen we een donkere zaal in, lopen tegen de bedompte lucht aan die in alle oude kroegen hangt en daar zit Frank, schel aangelicht op het provisorische podiumpje, een kleine man van ver in de zeventig met een bolvormig lijf dat wordt geflankeerd door de sierlijke hals van een contrabas. Hij houdt een hand boven zijn ogen om naar de deuropening te turen, glimlacht als hij ons ziet, verre familie die komt kennismaken van zijn kunnen. We drommen naar binnen, bestellen drankjes, staan daar maar een beetje met onze dikke jassen aan, gerangschikt als beelden op Paaseiland. Frank heeft een aangename, omfloerst-ontspannen stem, zo een die je uitnodigt om een reis met hem te maken. ‘Volare’. ‘Fly Me to the Moon’.

In de pauze van het optreden wordt er gezoend en gegroet. We staan in een kring en op een bepaald moment kijkt Frank naar mij aan de overkant en wijst hij met een vinger.

‘Russell! Jou wilde ik spreken. Jij bent schrijver. Wat gaan we met het verhaal doen?’

‘Welk verhaal?’

Halverwege mijn vraag is het antwoord er al, kant-en-klaar in mijn gedachten.

Nu moet ik even duidelijk maken dat ik een doorsnee jeugd in een kleine Amerikaanse stad heb gehad. Daarmee bedoel ik dat mijn jeugd in alle gangbare opzichten bizar of pittoresk was: zondagse autoritjes met het hele gezin, strippokeren met muisstille vriendjes en vriendinnen in de kelder van iemands ouders, dat soort dingen. We waren ons er wel bewust van dat we Italiaans-Amerikaans waren, maar dat besef beperkte zich vooral tot eten en het uiten van gevoelens. Lange gesprekken over spaghettisauz en tantes die je op de mond zoenden: in die zin waren we Italiaans.

Frank schudt geërgerd zijn hoofd. ‘Welk verhaal?! Je grootvader! De máffia!’

Stilte daalt neer op het groepje overwegend bejaarde familieleden. Mijn tante Josie is overgekomen uit Detroit, waar zij en mijn

oom pakweg zestig jaar geleden naartoe zijn verhuisd, maar de rest woont nog steeds in de stad. En hoewel sommigen bij tijd en wijle verhalen over de goeie ouwe tijd oprakelen, is de algehele teneur om dat onderwerp een beetje te bedekken met de mantel der liefde.

Ik bedekte het ook. Eerlijk gezegd heb ik altijd geweten dat mijn grootvader een provinciale maffiabaas was. Toen ik een klein jongetje was en mijn moeder en ik hem een keer in het centrum op straat tegenkwamen, was het ongemak dat ik voelde jegens de plechtstatige bijna-vreemdeling tegenover me, van wie ik op een of andere manier wist dat de familie hem had buitengesloten, rond dat besef geplooid. Zelfs het gebaar dat hij tijdens dat onhandige, haast woordeloze treffen op de stoep maakte – hij deed zijn horloge af en gaf het aan mij, drapeerde het over mijn dunne pols (ik zie nog voor me hoe het daar hangt, met een gewicht dat me naar de stoep wil trekken) – voelde onheilspellend en ongepast. Het was een blijk dat deze man gewend was aan meer dan levensgrote gebaren, aan het negeren van fatsoensregels. Maar ik had geen idee wat het betekende; geen idee wie hij was, eigenlijk. Ik had niet de aandrang om meer te weten te komen en heb dat nooit gedaan.

Ongetwijfeld deels omdat Frank zo lang buiten de stad had gewoond, buiten de kring, had hij zich dat zwijgen niet eigengemaakt. Wandelen door de straten van zijn geboortestad, als bookmaker in zijn tienerjaren met een zak vol geld, die net met de middelbare school was gestopt en er trots op was dat hij wist wat er allemaal speelde: dat waren gouden herinneringen voor hem. Hij was ook gewoon ruimdenkend. Sommige mensen zijn van zichzelf archeologen van het verleden, gezegend of vervloekt met het geloof dat herinneringen die je ophaalt en in het licht houdt als edelstenen gaan glinsteren en waarde hebben.

Frank staat op het punt terug te lopen naar de microfoon, maar hij dringt nog één keer bij me aan, werpt me een paar lugubere details van vroeger toe, zonder er acht op te slaan dat de anderen het gegeneerd ondergaan.

Ik wend me tot mijn vader, de zoon van de gangster, en verwacht een afkeurende blik die me zal helpen hier een punt achter te zetten. Er staat iets in zijn ogen, het is bijna een glinstering, een gretigheid. Ik vind het gênant, alsof je je vader in zijn blootje ziet. Als ik er een halve tel over nadenk, weet ik dat het me niet zou moeten verbazen. Mijn vader heeft altijd meer lef getoond dan ik, de bereidheid om zich op iets te storten, om voor schut te staan.

Zelfverzekerd schud ik mijn hoofd. 'Niks voor mij.'

Frank kijkt me indringend aan. 'Hoe bedoel je? Je schrijft over geschiedenis. Dit is Amerikaanse geschiedenis! Vlak voor je neus!'

Nu wordt hij persoonlijk, zegt me hoe ik mijn werk moet doen. Eén seconde lang verschijnt de commerciële synopsis van het verhaal over mijn grootvaders wereld voor mijn geestesoog als een reclamebanier, als iets wat je aan je uitgever kunt slijten: *Iedereen kent de maffia, maar niemand kent het verhaal van de maffia in de kleine steden*. Dat de maffia halverwege de twintigste eeuw net zozeer deel uitmaakte van het leven in Amerika als de hotdog. Dat die net als de snelwegen stadjes als Schenectady en Scranton, Zanesville en Topeka, Wichita en Amarillo en Fresno met elkaar verbond. Je zou zelfs kunnen stellen dat dit het échte maffiaverhaal was, in zekere zin misschien het ware Amerikáánse verhaal over dat tijdperk.

Op hetzelfde moment zie ik een glimp van hoe onze familie binnen dat grotere kader past. Terwijl Frank wacht tot ik iets zeg, krijg ik een beeld voor ogen van de sombere man in zijn ruimvallende grijze pak die zijn horloge aan me opdringt, met nog wat ander vijlsel dat de magneet van mijn kinderbrein mee naar binnen zuigt. Een beeld uit de tweede hand, geleend uit mijn vaders herinneringen; stapels geld die op een bed liggen uitgespreid. Mannen die over 'de jongens' praatten, terwijl ik wist dat het geen jongens waren zoals ik: 'de jongens in het centrum... de jongens in Pittsburgh'. In mijn grootmoeders kelder een grote kooi met dobbelstenen erin, met een hendel om hem rond te draaien, en dat ik daar halfslachtig mee probeerde te spelen maar wist dat het geen speelgoed was.

Maar nee, ik kan het niet. Terwijl ik daar sta, weet ik dat de spil van dit verhaal de zwak belichte figuur van mijn grootvader is. Dat betekent dat er een rol is weggelegd voor mijn lankmoedige grootmoeder, bij wie ik in mijn vroege kinderjaren zoveel zomerdagen heb doorgebracht, waarop ik kijkend uit mijn ooghoeken haar eenzaamheid en bitterheid meebeleefde, met spillebeentjes op haar bank zat en deed alsof ik stripboeken las terwijl zij tuurde naar de soaps op tv, de ene na de andere Pall Mall rookte en peinzend bier uit een literfles Schmidt's in een glaasje schonk. Zo'n verhaal zou haar in zich opnemen; hoogstwaarschijnlijk zou het onderzoek mij de weg wijzen naar de oorzaak van haar verdriet. En haar verdriet zou uitlopen als een inktvlek.

Ik glimlach minzaam naar Frank en schud nogmaals mijn hoofd. Geen belangstelling. Te veel op mijn bordje. En mijn onderwerpen bevinden zich sowieso in het diepere verleden: lang geleden, in een land hier ver vandaan.

De spullen liggen verspreid over mijn bureau. Met blauwe inkt en in een kordaat schuin handschrift staat op de buitenkant van de vergeelde envelop vermeld wat erin zat – een envelop die mijn tante decennialang heeft bewaard:

- 1 portefeuille
- 1 pen
- 1 pillendoosje
- 1 nagelschaartje
- 1 sleutelring met meerdere sleutels
- 1 luciferboekje

De vermelder – 'S. Shackelford, verpleegkundige' – heeft de envelop gedateerd, wat me direct toegang geeft tot mijn grootvaders sterfdag: 28-5-81.

De portefeuille is van goedkoop leer. Je ziet dat hij uit een an-

dere tijd stamt, omdat hij een tussenstuk heeft met plastic vakjes waarin je fotootjes van je dierbaren kunt schuiven. In het voorste vakje zitten er twee: allebei kinderen, die bij mijn weten niets met mijn familie te maken hebben. En meteen gaat er piepend een raam open: de man had een tweede leven. De binnenkant is volgepropt met visitekaartjes: advocaten, betonbedrijven, autohandelaars. Op één kaartje, COMPLIMENTEN VAN CAL & DOT'S INN, staat op de voorkant

KIES EEN GETAL

1 2 3 4

En op de achterkant:

... ALLE SEKSMANIAKKEN KIEZEN 3

Er zijn lidmaatschapskaarten: de Touchdown Club, de Elks. Papiertjes met zorgvuldig genoteerde lijsten met namen en telefoonnummers. Op een velletje uit een notitieblok van Jacquin's Liquor (EERSTEKLAS SPIRITUALIA SINDS 1884) staat een met potlood genoteerde reeks belangrijke data:

Ziek geworden zat. 29 juni

Ziekenhuisopname 3 juli

Ontslagen 14 juli

Het is wel raar dat zuster Shackelford de wedbriefjes van de renbaan niet heeft vermeld. Daar is een hele hand vol van, met inzetten van één tot twintig dollar. Een paar *exacta's*, maar Ross hield vooral van de *trifecta*: wedden welke drie paarden als eerste over de finish kwamen. Want – het voelt als clichématige fictie maar het is de onverbloemde waarheid over het eind van mijn grootvaders leven – deze onverbeterlijke gokker stierf, lang nadat hij uit 'het vak'

was gestapt en vele jaren doelloos had gewandeld door de straten waarover hij ooit had geheerst, met opgeheven vuist bij de racebaan, nog steeds de droom najagend.

Hij had een chronische hartkwaal gehad, was langs geweest bij een cardioloog, wiens kaartje in deze portefeuille zat, heel omineus direct naast een kaartje van KITZMILLER GEDENKSTENEN, VOOR AL UW BEGRAAFPLAATSWENSEN.

Hij was net zevenenzestig geworden.

Hij was niet de grote baas. Hij was de tweede man in de stad: Johnstown, Pennsylvania, destijds een bruisende staalindustriestad in de zuidwesthoek van de staat. Hij had dus invloed, maar was geen volwaardig lid van de maffia. Er is me verteld dat hij vanwege zijn drankgebruik geen officiële functie binnen de maffia kreeg, wat de maffia een beetje op een politieacademie doet lijken, maar misschien is het waar. Hij was de man die alles wist, degene met wie je ging smoezen, de vent die dingen ritselde.

De racebaan van Charles Town, in de heuvels van West Virginia, bevond zich destijds op drie uur rijden van Johnstown. Ongeveer een uur nadat hij daar was ging de telefoon bij mijn ouders thuis. Mijn moeder nam op. De vrouw sloeg een snoeiharde, professionele toon aan. Ze belde vanuit een ziekenhuis in West Virginia, zei ze.

‘Spreek ik met de familie van Russell Shorto?’

Had ik al gezegd dat ik naar hem vernoemd ben?

Toen mijn grootvader stierf, studeerde ik in Washington DC, niet heel ver van West Virginia vandaan. Mijn moeder zei dat ze de tijd voelde vertragen terwijl de kamer begon te tolleren. Ze stamelde iets over haar zoon op de universiteit, waarop de stem aan de telefoon de zakelijke toon liet varen. ‘O nee, excuus voor de mogelijke verwarring. Ik bel over een oudere heer.’ Mijn vader nam de hoorn over. Na het sec mededelen van de feiten vervolgde de vrouw, schijnbaar met de intentie om de dierbaren te troosten, dat de hartaanval zo hevig was geweest dat hij op slag dood was: ‘nog voor zijn hoofd de grond raakte’. Dat was mijn vaders herinnering aan het te-

lefoongesprek, hoewel ik betwijfel of de afgevaardigde van het ziekenhuis zich zo beeldend heeft uitgedrukt.

Naamgenoot. Archaisch begrip. Iemand die naar iemand anders is vernoemd. Vermoedelijk was dat de reden dat Franks verzoek – zijn aanbod – in mijn gedachten voortleefde. Maar in het jaar na de avond waarop ik hem in de club ontmoette, duwde ik dat verzoek voortdurend weg als ik aan mijn grootvader dacht. Ik ben geschiedschrijver, geen memoireschrijver. Om nog preciezer te zijn: ik schrijf non-fictie, en daarvoor moet je bronnen hebben. Mijn grootvader en de provinciale gangsters om hem heen waren dood en hadden vast geen opschrijfboekjes nagelaten.

Ik woonde in die tijd ver weg van mijn geboortestad, in Amsterdam. Uiteindelijk werd de stem in mijn hoofd zo storend dat ik besloot een verkenningsreis naar huis te maken. Ik zou een week de tijd nemen om de kwestie af te handelen, om mezelf ervan te overtuigen dat er te weinig informatie was over mijn grootvader en zijn leefwereld om die tot leven te wekken.

Daar aangekomen belde ik Frank. ‘Russell! Ik wist dat je vroeg of laat zou bellen!’ Hij zei dat ik naar zijn vaste stek moest komen, Panera Bread. Ik dacht dat het een onderonsje zou worden, maar kort nadat we hadden plaatsgenomen, kwam er een andere oude man aangelopen, die ons begroette. Vervolgens verschenen er nog twee. Later kwamen er nog meer aankuieren. Frank had ze inge-seind. Mijn grootvaders generatie was dood en begraven, maar dit waren de jonge honden die bij die mannen hadden aangehaakt, tegen hen hadden opgekeken, klusjes voor hen hadden gedaan, hen wilden zijn. Ze hadden alles in zich opgezogen.

Het gesprekje duurde uiteindelijk vier uur. Al voor het was afgelopen, besepte ik dat wat zij – Butch, Donnie, George, Frank en de anderen – me hadden aangereikt een raamwerk was, een schets. Het was iets waarvan ik stellig had geloofd dat het niet meer bestond. Uiteraard hadden al die oude mannen, met hun kopje koffie voor zich, elkaar met een veelbetekenende blik en kortstondig

oplichtende ogen aankijkend, hun eigen verhaal, hun eigen herinneringen, ongetwijfeld van uiteenlopende betrouwbaarheid. Maar herinneringen kun je toetsen aan andere bronnen. Dat hoort bij je werk als auteur van verhalende geschiedenis. Ze lieten mij een glimp opvangen van een verdwenen wereld, met andere ogen naar een overbekende periode kijken: Amerika in zijn gespierde glorie tijd na de oorlog. Ik zou me begeven in een vertrouwd soort avontuur. Dit was gewoon geschiedenis: in de derde persoon, in de verleden tijd.

Natuurlijk wist ik dat ik mezelf voorloog. Ik zag een glimp van de eronder verscholen waarheid in mijn vaders gezichtsuitdrukking – gekwetst? verwonderd? – toen ik na het gesprek bij Panera Bread en kort voordat ik de stad verliet bij mijn ouders langsging. Waarom had ik hem niet meegevraagd? Hij kende al die kerels. Hij was Russ' oudste zoon. Hij was de meest directe link met mijn onderwerp. Hij hoorde erbij.

Tijdens het gesprek bij Panera Bread had ik mezelf toegestaan een laag van het verhaal die erg dichtbij kwam te negeren, maar meteen daarna werd ik er linea recta naartoe gedirigeerd. Terwijl Frank en de andere jongens verhalen opdisten, had Joe LaRocca, de oudste van het stel, vier uur lang zwijgend achterin gezeten, met beide handen op zijn stok, en met een zeker misprijzen naar het middelpunt van de kring getuurd. Uit wat de anderen zeiden maakte ik op dat hij behoorlijk goed bevriend was geweest met mijn grootvader. Toen we opstonden om te vertrekken stapte ik op hem af. Zijn zwijgen had zwaar aangevoeld; ik wilde die zwaarte verlichten door een praatje te maken.

Maar voor ik iets kon zeggen, sprak hij. 'Weet je waarom ik hier ben?' en hij prikte met zijn ogen de mijne vast. Ik schudde ontkenkend. Hij priemde een wijsvinger op mijn borst. 'Omdat jij Russell Shorto heet.'

Daar had je het. Naamgenoot.

Het slachtoffer

Ik weet niet zeker of een maffiaverhaal altijd om een moord moet draaien, maar al vrij vroeg in mijn onderzoek wist ik dat dit verhaal er een bevatte. Ik raakte er zó door geobsedeerd dat het slachtoffer, met de geweldige naam Pippy diFalco, wiens moord nooit is opgelost, in ons huis begon te spoken. ‘Waar ben je mee bezig?’ vroeg mijn vrouw dan. ‘Met Pippy,’ zei ik. Of: ‘Pippy’s lijkschouwing.’ Of: ‘Forensische speculatie over de vraag of met zekerheid kan worden vastgesteld dat Pippy daadwerkelijk met een ijspriem in de borst was gestoken of met een gewoon mes met een smal lemmet.’

Of: ‘Pippy’s laatste dag.’ Eén specifiek moment dat in mijn gedachten bleef hangen. Het hangt er nog steeds.

Het is 6 februari 1960, rond vijf uur ’s middags. De avond valt. De Chevy Bel Airs en Ford Thunderbirds die vanaf Walnut Street met hun brede chassis Main Street op draaien, knippen hun koplampen aan en werpen een schijnsel op de natte stoep. De zaterdagavond is in aantocht. Pippy diFalco hinkt op Main Street. Het is nattenneeuwweer, de temperatuur is enkele graden boven nul.

Pippy is een kleine man met een grote overjas aan. Hij heeft een open gezicht, jongehondenogen, toont een rij tanden als hij glimlacht, een ietwat onnozele gelaatsuitdrukking die een onschuldige indruk wekt. Maar dat is schijn. De mensen zeggen dat er altijd iets anders meespeelde. ‘Aardige gast,’ zoals zijn voormalige compa-

non me vertelde, ‘maar geen aardige gast.’

Pippy was echt een gewoontedier. Hij verliet zijn huis ’s ochtends – hij woonde met zijn vrouw en jonge zoontje in een flat in Morrellville, een van de oudste stadswijken, een buurt met staalwerkershuizen en veel, heel veel kerken – en reed langs de rivier. Aan zijn rechterzijde verrees een steile, met bos begroeide heuvel, waar bovenop de rijke families van de stad woonden. Aan zijn linkerzijde passeerde hij een van de vier staalfabrieken die de opkomst van de stad in de twintigste eeuw hadden aangezwengeld. Tegenwoordig zwijgen die als Griekse ruïnes, maar in Pippy’s tijd kwam er onophoudelijk rook uit hun hoge, magere schoorstenen. Elke dag deponeerde die rook een verse laag roodgrijs stof op alle auto’s in de stad, dat niemand erg vond om af te vegen, want zolang de fabrieken draaiden, deed de stad dat ook.

Johnstown was net over zijn hoogtepunt heen als klein industrieel mirakel. De bevolking van 53.000 inwoners was aan het krimpen (ze had haar piek van 67.000 inwoners in 1920 bereikt), maar er waren nog steeds meer dan genoeg geschikte fabrieksbanen, en er waren ook volop directeuren, artsen en advocaten. Tegenwoordig is de stad grotendeels uitgehold, met buurten vol dichtgetimmerde huizen en een inwonersaantal van nog geen derde van wat het ooit is geweest. In Pippy’s tijd bruiste de stad: massa’s arbeiders in ploegendienst liepen onder de fabriekspoorten door, de trams zaten vol, huisvrouwen bestudeerden de etalages in het centrum.

Hij stak de rivier over en begaf zich in het centrum. Als hij Washington Street besloot te volgen, zal hij langs de openbare bibliotheek zijn gereden en langs de grote plompe, rechthoekige doos van het Penn Traffic-warenhuis, met zijn etalages waarin damespoppes stijve maar elegante, nauwsluitende jurken showden. Hij vond een parkeerplaatsje op Vine Street en hinkte naar de Acme-supermarkt op Market Street. Elke dag kocht hij hetzelfde: een brood, een half pond gesneden Bolognese worst en een potje mosterd. Dan koerste hij naar Main Street, sloeg links af en bleef staan

Johnstown in zijn hoogtijdagen, toen de staalfabrieken op volle toeren draaiden.

bij de kassa van de Embassy-bioscoop. Vandaag stond er *OPERATION PETTICOAT* op de markies. De voorstelling van kwart voor twaalf flakkerde de vrijwel lege zaal in: Cary Grant en Tony Curtis, stralend in Eastman Color, waren officiers op een marine-onderzeeër die waren opgezadeld met ‘vijf verpleegsters die er gewoon bij moesten worden geperst!’ zoals de trailer over een zwoele uithaal van de blazerssectie heen schreeuwde.

Een poosje na het begin van de film zal Pippy’s maag zijn gaan knorren. Zijn vaste gewoonte was om een zakmes tevoorschijn te halen, daarmee de mosterd te smeren, een paar plakjes Bolognese worst te ontvellen en aan zijn sandwich te beginnen. Later zou hij dat nog eens doen bij wijze van vroeg avondmaal, terwijl hij de films om beurten bekeek als er een dubbel programma was of, zo-